

Hotărnicia în Țara Românească — determinări diplomatice și juridice

FLORENȚA IVANIUC

Hotărnicia, atestată de timpuriu ca motivație a documentelor țărilor române s-a dovedit o funcție constantă a sistemului economico-social medieval, cunoscând modificări de structură pe parcursul evoluției sale. Momentul istoric al apariției hotărnicilor și conținutul lor au constituit obiectul a numeroase controverse în literatură de specialitate. Astfel, H. Stahl a susținut că „*intotdeauna s-ar fi procedat la o „restabilire de hotare”¹ și nicidecum la o fixare inițială a lor, autorul aducând ca argument esențial „tehnica” de trasare. Ideea a fost parțial preluată de N. Stoicescu, acesta lăsând să se înțeleagă că ar fi existat o fixare inițială, dar afirmă că „hotărnicirea moșiilor sau părților de moșie din Țara Românească și Moldova a început în secolul al XVI-lea”² și că „se hotărnicia numai cu ocazia vinzării”. Același autor a preluat și opinia lui Gh. Ghibănescu că „precizarea aceasta a distanțelor s-a început în secolul al XVII-lea, către sfârșit și o găsim în deplină dezvoltare în secolul al XVIII-lea”³.*

Pe lângă opiniile controversate privind apariția acestei practici de delimitare a proprietăților, se constată că, intenționat sau nu, terminologia autorilor este diferită. De fapt, la o analiză mai profundă, se poate observa că fiecare, sub numele generic de hotărnicie, a definit o altă etapă a procesului de constituire a acestei instituții.

Ipoieza lui H. Stahl că ar fi existat numai o „restabilire de hotare”, ar putea fi valabilă numai cu condiția ca primele acte să fi aparținut secolului al XVI-lea, căci altfel absența pînă în prezent a unor mărturii scrise anterioare privind *fixarea inițială* a hotarelor în cadrul obștilor devălmașe, nu constituie o dovadă convingătoare. Se poate afirma deci că asemenea hotărnicii se situează mai devreme în timp, străbătînd încă un lung interval de la practica sporadică la cutumă, ceea ce explică inexistența unui formular diplomatic stabil. Atestarea emiterii unor astfel de acte se află doar în unele referiri indirecte din documentele ulterioare. Astfel, în 1570 (7079) octombrie 8, Alexandru Mircea întărește lui Dobromir fost mare ban, satul Tămășești, după „cărți vechi, rupte și stricate”, adăugînd : „Însă să se știe *vechiul hotar*: Imuroasa și din pietrele de sus”⁴. De aici reiese că „vechiul hotar” trebuie să fi fost menționat într-un act cu mult anterior, ce trebuia reinnoit.

Însăși existența hrisoavelor domnești de danie și întărire din secolul al XV-lea constituie dovada că procesul de parcelare și hotărnicie avusese deja loc, iar emitorea actelor de acest tip consfințează fundamentarea juridică a acestei practici.

O perspectivă nouă asupra problemei o oferă cercetarea formularului diplomatic, a tipologiei actelor domnești, în paralel cu aspectele juridice în desfășurarea lor evolutivă.

Primele acte în care au fost abordate aspecte legate de delimitările funciare au fost hrisoavele de danie și întărire, la început introduse în forma, definită de H. Stahl, a așa-numitei „clauze de stil”, exprimată în formula „cu hotarul”⁵ sau „cu tot hotarul”⁶, pentru ca spre sfârșitul secolului al XVI-lea să apară ca motivație indirectă.

¹ Stahl H., *Contribuții la studiul satelor devălmașe românești*, București, 1959, vol. I, p. 104.

² Stoicescu N., „*Cum măsurau strămoșii*”, București, p. 107.

³ Ghibănești Gh., „*Arhiva*”, Iași, 1902, nr. 3—4, p. 104.

⁴ *D.R.H.*, B, vol. VI, doc. 234.

⁵ *Ibidem* B, vol. I, doc. 53.

⁶ *Ibidem*, doc. nr. 150.

Redactarea într-o formă pur enunțiativă a actelor de întărire a daniilor restrânge posibilitatea de interpretare a cadrului juridic și cauzei care a determinat în acel moment exercitarea prerogativei domnești. Era o simplă înzestrare cu o proprietate sau întărirea acordată încheia un conflict juridic?

Faptul că nu toate hrisoavele domnești de întărire a daniilor conțin referiri concrete la hotarele proprietăților, conduce la ideea că introducerea acestui paragraf special nu era o obligativitate a formularului diplomatic, ci era determinat de o anumită conjunctură juridică, probabil cu caracter conflictual. Se poate afirma că există hrisoave domnești de întărire cu caracter neconflictual și acestea ar conține alegerea și stabilirea inițială a hotarelor din cadrul obștilor libere, și altele cu caracter conflictual, exercitate asupra unei proprietăți deja delimitate. De la sfârșitul secolului al XVI-lea prima categorie se restrânge tot mai mult în favoarea celeilalte, astfel că hotărnicile devin, prin definiție, hotăriri judecătorești. Totuși hotărnicile cu caracter neconflictual s-au menținut și în secolele următoare, într-o formă concentrată și doar sporadic, legate de cumpărături de proprietăți, fiind incluse în hrisoavele de întărire a cumpărăturilor.

În secolul al-XVI-lea actele de hotărnicie ajung să reflecte direct funcția juridică a domnului, ca instanță supremă a țării. Aceasta a avut drept consecință crearea în cancelaria domnească a unui nou tip de act specializat și anume hrisovul de întărire și judecată. Se constată că nici acest nou tip de act domnesc nu avea un formular diplomatic bine diferențiat, pentru că includea recunoașterea și a altor drepturi ale destinatarului actului. În 1595 (7103) iulie 24 cînd Mihai Viteazul întărește mănăstirii Vieroș satul Uriți⁷ și-i precizează în detaliu hotarele în urma unei judecăți, nici măcar nu se amintește că verificarea s-a făcut la fața locului de către o comisie de hotarnici, de unde se poate deduce că avusese loc numai o judecată la divan, rezolvată teoretic pe baza actelor vechi de stăpînire. Mai mult, în continuare este acordată întăritura pentru o moșie cumpărată ulterior, cărcia îi sînt arătate limitele.

În 1594 (7102) iunie 18, în întăritura acordată lui Necula vătaf și fiilor săi pentru ocina de la Tătariul, prezența celor 12 hotarnici este menționată cu prilejul depunerii jurămîntului celor implicați, împreună cu precizarea hotarului,⁸ dar hrisovul conține și întărituri pentru cumpărări succesive de ocini și țigani.

Conținutul juridic al hotărnicilor este atestat și prin tendința de perfecționare treptată a procedurii, ceea ce atrage după sine crearea unui aparat juridic specializat. În domnia lui Alex. Mircea bazele acestei organizări sînt evidente, căci în 1569 (7077) ianuarie 8, întărind mănăstirii Tismăna satul Ehovița,⁹ după înșirarea hotarelor, se arată : „De asemenea și domnia mea am trimis pe credincioasa slugă a domniei mele Necula postelnic, de a adunat pe toți oamenii dimprejur și pe boieri și pe oameni buni și bătrîni”. La acea dată se poate semnala deja constituirea instanței itinerante și temporare de judecată a pricinilor de hotar, secundată și împuternicită printr-un reprezentant domnesc, căci în 1570 (7079) noiembrie 7, domnul Alex. Mircea declara că : „am dat domnia mea călugărilor 6 boieri și lui Știința alți 6 boieri și hotarnic pe sluga domniei mele Oprea postelnic, ca să-i întocmească și să-i hotărnicască”.¹⁰ Tot în acel an, în septembrie 7, fixase pentru moșia Turceni „12 boieri și hotarnic le-a fost Talomir postelnic”¹¹.

⁷ Ibidem, vol. XI, doc. 133.

⁸ Ibidem doc. 67 : „Însă să se știe hotarele acestei ocine : din lungul ocinei din două, din hotarul Ialomiței, pînă în apa Călmățuului”.

⁹ Ibidem, vol. VI, doc. 128.

¹⁰ Ibidem, doc. 248.

¹¹ Ibidem, doc. 220.

Există informații documentare că instanța de hotărnicie a funcționat chiar mai înainte, de la începutul secolului al-XVI-lea, pentru că în 1571 (7079) august 7, se menționa că în domnia lui Vintilă vodă și a lui Vlad Călugărul avusese loc o judecată cu 12 hotarnici.¹²

Aspectul juridic al hotărnicilor în Țara Românească, se accentuează tot mai mult în secolul al-XVI-lea dovadă fiind introducerea încălcării hotarelor ca o gravă culpă, în codul juridic cutumiar al țării. Există o referire indirectă că la un moment dat, în această perioadă s-ar fi aplicat chiar pedeapsa capitală pentru cei dovediți vinovați pentru această abatere. Astfel, în același act din 1571 (7079) august 7 se arată că „Radu voievod Călugărul a vrut domnia lui să spinzure pe Utmeș megiașul, pentru că a stricat vechile hotare, iar el a fugit de a scăpat cu capul lui”. Totuși se pare că cel învinuit își cunoștea bine dreptatea pentru că în domniile ulterioare a reluat procesul. Oricum este unicul caz de pedeapsă capitală pentru asemenea pricină, nejustificată nici măcar prin faptul că partea păgubită era o instituție cu caracter spiritual, anume mănăstirea Cozia.

Frecvent este atestată documentar în secolul al-XVI-lea o altă pedeapsă domnească pentru încălcarea hotarelor, cunoscută sub numele de hatalm. Interesant că aceasta nu consta dintr-o admonestare verbală sau constrângere fizică exercitată direct sau indirect de către domn asupra părții vinovate, ci era o amendă, probabil fixă, ceea ce dovedește că numărul crescând al pricinilor de hotar reprezenta o sursă rentabilă și ascendentă de venit pentru visteria domnească.

Astfel, Dobromir mare ban scria fiului său Pătru ban în < 1570 > septembrie 12 că Vladul din Cartin „a avut piră încă din zilele răposatului Pătru voievod (...) pentru hatalm”.¹³ Judecata era făcută direct de domn, de aceea venitul îi revenea în exclusivitate, pentru că în hrisovul lui Alex. Mircea din 1570 (7079) septembrie 7, pentru conflictul dintre Cindești și Urlători, domnul nu apelase la boierii hotarnici, de aceea declara „Și am luat domnia mea hatalmul de la Cindești...”

Introducerea acestei pedepse, deși cu conținut financiar, constituie dovada evidentă că numărul mare al conflictelor de hotar a impus domniei adoptarea acestei măsuri constrictive.

Deși, la acea dată, se semnaleză existența unor organe juridice specializate și a unei legislații orale pentru reglementarea conflictelor de hotar, totuși nu se poate vorbi de existența unui act domnesc de hotărnicie de sine stătător.

Determinarea exactă a motivației actelor, cunoscută fiind ambiguitatea formularului diplomatic, este necesară atât pentru investigațiile tematice, cât și pentru stabilirea cu precizie a tipologiei lor. Astfel, actul din 1593 (7101) octombrie 8, semnat de 12 boieri,¹⁴ are o redactare ciudată, la prima vedere lăsând să se înțeleagă că ar fi vorba de o cumpărătură obișnuită de ocini a lui Stoian Pleșcotă, așa cum se susține și în rezumatul actului publicat în volumul menționat. Enumerarea succesivă a celor cinci cumpărături conduce totuși la concluzia că tranzacțiile nu avuseseră loc concomitent și deci scopul actului nu putea fi de a da o confirmare acestor achiziții, deși în finalul actului este acordată întăritura : „...să-i fie credincioasă și ohabnică în pace de alții, lui și fiilor lui și nepoților lui și strănepoților și din sat și din cimp și din livadă și din apă și din pădure și de peste tot hotarul”.

Important și decisiv este însă paragraful median, care fixează un coridor temporal mai larg acțiunii întreprinse de Stoian Pleșcotă, căci se arată că acesta „...a mers înainte lui Mihai voievod și a adus pe Radu portar, *cînd s-au hotărnicit* de către alte hotare, hotar slobod”. Precizarea în detaliu a hotarelor, în continuare, conduce la ideea că aceasta ar fi constituit scopul principal al hotăririi domnești și implicit și al emiterii actului, pentru că altfel, cumpărăturile, chiar și succesive, nu necesitau o asemenea delimitare a hotarului, ci

¹² *Ibidem*, vol. VII, doc. 57.

¹³ *Ibidem*, vol. VI, doc. 227.

¹⁴ *Ibidem*, vol. XI, doc. 4.

s-ar fi integrat de la sine celorlalte proprietăți. De asemenea, din analiza actului se poate deduce că la bază a stat o oarecare controversă cu vecinii, ceea ce l-a obligat pe proprietar să solicite hotărnicirea la domnie. Ideea este confirmată chiar de către formula diplomatică utilizată: „S-a ridicat Stoian Pleșcotă și a mers înaintea lui Mihai voievod”. Această „ridicare” și prezentare la scaunul domnesc de judecată, constituia determinarea juridică evidentă a existenței unui conflict, fiind formula tradițională de exprimare a unei nemulțumiri și de încercare de soluționare de instanța supremă.

O altă dovadă o reprezintă faptul că reclamantul Stoian Pleșcotă” a adus pe Radu portar”, deci intenția era de a obține de la domn un dregător specializat și o instanță itinerantă competentă, în vederea delimitării hotarelor, pentru a înlătura nedreptățile comise de vecini.

Confirmarea certă că acesta nu era un act de cumpărare, ci unul de hotărnicie, este oferită de semnăturile celor „12 boieri, în calitatea lor juridică precizată: „Martori 12 boieri, pe unde au lăsat ei semnele“... Semnificativ este că în fruntea listei se afla chiar Radu portarul, dregătorul și trimisul domnesc, ceea ce atesta că din punct de vedere temporal momentul nu este cel al cumpărării moșiilor, ci cel al judecării pentru recunoașterea drepturilor de stăpânire, pentru ca în final, aceste cumpărături mai vechi să obțină confirmarea și delimitarea exactă.

Analiza diplomatică și juridică a actului din 1593(7101) octombrie 8, infirmă deci opinia consemnată în rezumatul actului, din corpusul D.R.H., cum că este un act de cumpărare, dovădindu-se a fi o hotărnicie, ba mai mult poate fi considerat primul act de hotărnicie din Țara Românească, emis de o instanță itinerantă de judecată, alcătuită din 12 boieri.

Emiterea cărților de hotărnicie de către un organ juridic subordonat direct domnului, comisia de hotarnici, a devenit o practică permanentă din acest moment, iar existența lor a modificat atât procedura de judecată, cât și formularul diplomatic al actelor domnești, în timp contribuind și la alte mutații de esență.

Tipologia formularului diplomatic al hotărnicilor a început să se constituie în cursul secolului al-XVII-lea, când se poate surprinde existența unei forme stabile și identice de exprimare, în concordanță cu procedura juridică propusă de domn.

Apariția legislației scrise a contribuit la cristalizarea pricinilor de judecată, ceea ce a determinat modificarea redactării hrisovului de hotărnicie și judecată, acesta dobândind o expresie juridică evidentă, fondată pe o motivație temeinică și pe datele concrete furnizate de actele comisiei de hotarnici. Hrisovul de întărire, acordat de Constantin Brîncoveanu la 1695(7203) iunie 3, în urma unei judecări, conține un scurt istoric al conflictului, incluzând și cercetările anterioare, apoi nominalizarea comisiei de hotarnici, împreună cu indicarea atribuțiilor lor la fața locului.

Procedura juridică poate fi lesne observată, astfel că după enumerarea hotarelor și a semnelor fixate, se precizează că aceeași comisie a redactat un alt act: „Și au făcut acești 12 boieri cartea lor de adevăriniță și îndreptare la mina lui Lațco și a vărui-său Crăciun”. Scopul actului era de a consemna situația surprinsă la fața locului, dar totodată constituia baza hrisovului domnesc de întărire, căci se arăta: „Deci Lațco și cu vărui-său Crăciun au venit cu cărțile lor înaintea domniei meal(e) în divan(...) de le-am văzut și le-am citit în divan”,¹⁵ după care domnul decide emiterea actului final de întărire, autentificat de semnăturile tuturor marilor boieri ai divanului.

Se constată că perioada definitivării formularului diplomatic a coincis cu cea a stabilirii terminologiei acestei practici, căci termenul de hotărnicie s-a impus abia la jumătatea secolului al-XVII-lea.

Rezultă, deci, că procedura juridică de investigare a pricinilor de hotar, transmisă în forma orală a cutumei, s-a cristalizat de timpuriu și a evoluat mai rapid, comparativ cu terminologia și chiar cu formularul diplomatic. Astfel, hrisoavele domnești din secolul al XVI-lea

¹⁵ Arh. St. București, fond Mitropolia Țării Românești, CCXCV/17.

lasă să se întrevadă existența unor norme legislative precise, dar orale, prin care se numea o instanță itinerantă oficializată prin prezența unui reprezentant domnesc, se verificau drepturile de proprietate și martorii (fizici sau scriptici). Aceste reglementări ajung să fie consemnate treptat în documentele secolului al-XVII-lea și mai ales în secolul al-XVIII-lea, cînd se înregistrează o detaliere a conținutului și o diversificare a actelor de hotărnicie, paralel cu preocuparea de perfecționare a instituțiilor juridice.

În pofida exprimării eliptice a criteriilor juridice de stabilire a hotărilor, documentele secolului al-XVI-lea au evidențiat totuși unul esențial, anume modalitatea de delimitare a proprietății. Sint conturate astfel două căi distincte de aplicare practică, pe care domnul le stabilea în funcție de motivația reclamației: una de stabilire sau restabilire a întinderii proprietății, prin indicarea și verificarea limitelor hotarului, alta de identificare a dimensiunii sale, exprimate în unități de măsură. Din analiza documentelor reiese că ambele procedee au aceeași tradiție temporală, menținându-se în forme aproape identice, pînă în secolul al-XIX-lea, și răspunzînd unor necesități conjuncturale, cu caracter conflictual sau neconflictual. Totuși în secolul al-XVI-lea, în Țara Românească, se remarcă preferința pentru indicarea limitelor hotarului și mai puțin pentru măsurarea suprafețelor.¹⁶ Explicația constă în numărul redus al unităților de măsură pentru lungime și suprafață, ceea ce a avut drept consecință o delimitare ambiguă și instabilă a proprietății desprinse din devălmășic, ținînd seamă că semnele naturale ale hotarului puteau fi modificate sau distruse de factori subiectivi sau naturali.

Cole două modalități de indicare a proprietăților particulare s-au dovedit mai mult decît simple „tehnici agrimensurale”, după cum le-a definit H. Stahl,¹⁷ căci ele s-au constituit încă de la început ca proceduri juridice, aplicate diferențiat de autoritatea juridică supremă, domnul. De aceea, modificările în sensul amplificării investigațiilor, izvorite din practica curentă, frecvent sesizate în documentele secolului al-XVII-XVIII-lea, devin decizii domnești cu caracter de generalitate. Evoluția procedurii juridice a delimitărilor funciare a determinat modificarea și modernizarea terminologiei juridice. Ca urmare, ocolnica definea concis și exact, procedura de înconjurare a moșiei, pentru fixarea unor noi semne sau pentru descoperirea celor vechi. Mai dificilă a fost găsirea unui termen adecvat pentru pricinile legate de măsurarea terenurilor. Parcurgînd un trasou sinuos, de la forma substantivată, ambiguă a „celor trei trăsuri”, traversînd perioada de verbalizare („să tragem”)¹⁸ abia spre sfîrșitul secolului al-XVIII-lea și mai ales în secolul al-XIX-lea, procedura revine în actele domnești în varianta sa substantivată de trăsură.¹⁹ Momentul definitivării sale coincide cu impunerea unui amplu sistem de măsurători, dar și cu diversificarea pricinilor de hotar, cînd caracterul conflictual îl înlocuiește exclusiv pe cel neconflictual. Semnificativ este că momentul trece aproape neobservat chiar și în literatura de specialitate, iar explicația se află în faptul că în același timp se extinde în formularul diplomatic al actelor și termenul de hotărnicie sau hotarnică, dar cu un nou sens. Se croază astfel o falsă impresie că termenul reactualizat le anula pe celelalte, în realitate apărînd ca o nuanțare a procedurii juridice, căci diversificarea și accentuarea conflictelor a determinat în unele cazuri aplicarea concomitentă a ambelor procedee juridice pentru descoperirea adevărului, iar această procedură combinată a primit vechiul nume de hotărnicie.²⁰

Ocolnica este deci forma parțială de hotărnicie, introdusă odată cu primele încercări de delimitare a unor suprafețe din rîndul obștii devălmășe și care a fost preluată cu prilejul oricăror mutații legate de proprietatea individuală. Inițial avînd un caracter neconflictual, în aplicările sale cu ocazia întăririlor de moșii și a înfrățirilor,²¹ devine ulterior procedura necesară

¹⁶ Unitatea de măsură întîlnită în această perioadă este funia. *D.R.H.*, B, vol. VI, doc. 6.

¹⁷ Stahl H., *op. cit.*, p. 104.

¹⁸ Arh. St. București, fond Mitropolia Țării Românești, CXXIX/14.

¹⁹ Ibidem, CXXIX/18, „ci după alegerea și trăsura ce am făcut...”

²⁰ Ibidem CXXI/11, fond Episcopia Argeș, VIII/46.

²¹ *D.R.H.*, B, VI, doc. 179 și 204.

pentru rezolvarea conflictelor legate de vânzări, cumpărări, înzestrări și moșteniri. În schimb, trăsura a fost utilizată constant numai în pricinile conflictuale, indiferent de tipul unităților de măsură solicitat de reclamant pentru a fi determinat: stînjenul, funia, numărul moșilor, banii, părțile sau unitățile temporale.²²

Perfecționarea sistemului juridic privitor la problemele de hotărâre a avut drept consecință nu numai introducerea unei terminologii diferențiate, ci și importante mutații asupra tipologiei actelor. Fenomenul cunoaște o deschidere cu totul surprinzătoare în secolul al-XVIII-lea, pentru că denumirea procedurilor juridice ocolnice și trăsura, este transferată denumirii actelor ce le conțin, acte emise însă de către instanțele temporare și itinerante de judecată. Deși acestea sînt de importanță secundară, calitatea lor de a include rezultatele cercetărilor efectuate la fața locului, le conferă primordialitatea juridică.

Consecința diferențierii actelor legate de hotărânicia s-a resimțit și asupra documentelor emise de cancelaria domnească, astfel că hrisovul domnesc de decizie ajunge să se marginalizeze și treptat este înlocuit prin rezoluția domnească, concentrată și mai puțin stereotipă, aplicată la începutul sau sfîrșitul anaforalelor boierești. De fapt primordialitatea juridică este deținută în continuare de domn prin intermediul poruncii domnești, care capătă oarecare complexitate, căci pe lângă desemnarea instanței itinerante (nominalizarea boierilor hotarnici și a reprezentantului domnesc), conținea și indicarea procedurii adecvate, în funcție de motivația jalbei. Astfel, Șerban Cantacuzino în 1685(7194)septembrie 13, după ce desemnase pe cei 12 hotarnici pentru delimitarea moșiei Runcul, le amintea că deciziile trebuiau luate „pre cărți și pre zapise, cine ce vor avea de moșie și de cumpărătoare”,²³ iar ca procedură de determinare trebuiau să folosească ocolnica: „Și precum vor afla cu ale lor suflete mai pe drept să le aleagă moșile și să le hotărască și să le împietrească unii de către alții. Și să îi se știe părțile și să le facă scrisoare la miinile lor pre semnele hotarului”. Deși exprimarea este evazivă, este de fapt formula tipică folosită pentru ocolnică. Constantin Brîncoveanu, în 1707(7215)junie 17, prin același tip de act, hotărâ: „... ca să caute acești 12 boiari să tragă toată moșia ot Mărzănești *pen trei locuri*, după cum iaste obiceiul”.²⁴ Deci investi-garea trebuia făcută prin trăsură.

Perioada definitivării tipologiei actelor domnești de hotărânicie de la începutul secolului al-XVIII-lea este caracterizată și prin dublarea hotărârilor, emise în scopul consolidării autorității domnești. Pentru hotărânicirea moșilor cumpărate de episcopia Buzăului, Constantin Brîncoveanu lansa la 26 aprilie 1713(7221), o poruncă suverană către cei 12 hotarnici, indicîndu-le în detaliu procedura de identificare a terenurilor și apoi de alipire a lor la vechile posesiuni, dar totodată le recomandă încetarea atribuțiilor în afara unui cadru juridic legal: „Iar de nu vor fi toți moșneanii să fie de față naintea voastră la hotărânicie, voi să lăsați să nu hotărâți pînă cînd vor fi toți moșneanii de față. Și atunci, fiind toți de față să hotărâți, că așa iaste porunca domnii meal(e)”.²⁵

La aceeași dată domnul a semnat un alt act al cărui scop principal era nominalizarea celor 12 „alegători și hotarnici”, reluînd în continuare sarcinile acestei instanțe de judecată.²⁶ Deși conținutul celor două acte era aproape identic, formularul diplomatic era diferit, căci în timp ce primul începea cu invocarea în slavonă și folosea formula de adresare directă, „voao 12 boiari hotarnici...”, al doilea conținea într-o formă enunțiativă și doar informativă aproape aceleași date. Din analiza celor două documente, reiese că primul se constituie în poruncă domnească ce se substituia astfel vechiului hrisov, iar cel de-al doilea, ca o derivată a primului, devenea act de împuternicire a instanței temporare la fața locului, sau așa numi-

²² Stoicescu N., *op. cit.*, p. 116 și p. 119.

²³ Arh. St. București, fond Mitropolia Țării Românești, XXIII/14.

²⁴ Ibidem, CCXCIII/23.

²⁵ Ibidem, fond Episcopia Buzău, I/143.

²⁶ Ibidem, I/142.

tele „răvășale domnești”. Această dedublare nu s-a impus decit pentru scurt timp, dovăduindu-se inutilă și greoaie.

Tendința de amplifiere a conținutului juridic al poruncii domnești reflectă ampla reorganizare juridică introdusă în Țara Românească în domnia lui Constantin Mavrocordat, când funcțiile practice de judecată ale domniei sînt transferate asupra unui divan boieresc, dar care nu primește și dreptul de decizie finală.²⁷ În același context comisiile de hotărnicie, numite direct de domn, sînt desființate, iar funcția de cercetare la fața locului este atribuită autorităților locale, mai precis ispravnicilor de județe, care rămîn direct subordonați domnului prin intermediul acestui tip de act. Porunca domnească este cea care asigură legătura dintre divan, organul juridic subordonat domnului, și autoritatea locală, isprăvnicia, prin care domnul continuă să-și exercite prerogativa juridică supremă.

Din actul lui Grigore Ghica din 1752 aprilie 10 reiese că anterior avusese loc judecata pentru hotărele moșiilor Giorani și Milcoveni în divanul marilor boieri, dar „... nefiind moșiile acestea alese cu sumă de stînjeni, dumnealor veliții boieri n-au putut să le hotărască judecata de aici”²⁸ și atunci domnul îi poruncește ispravnicului de Vlașca să facă cercetările necesare. În final îi atrage atenția: „Și așa la toate urmă, după cum îți poruncim domnia mea, în ce chip vei adevăra să dai în scris de toate pre largu”, de unde se deduce că ispravnicului îi revenea numai dreptul de informare asupra pricinii cercetate și nu de decizie finală. Totuși, prin modul de a conduce investigațiile și prin interpretarea datelor, beneficia de avantajul de a sugera calea de soluționare. De aceea rezoluția domnească conferea autenticitate și finalitate în esență anaforalei ispravnicului care, conținînd rezultatele anchetei, efectuate prin procedura ocolnicei sau trăsării, devenea actul unic de stăpînire pentru ambele părți aflate în litigiu.

Din acest moment în tipologia actelor de hotărnicie, funcția hrisovului domnesc din secolele XVI—XVIII-lea ajunge să fie preluată de actul emis de autoritatea locală, isprăvnicia, păstrînd însă într-o exprimare concentrată și simbolică, dar sine qua non, atributele suveranității executive.

Analiza formularului diplomatic și a tipologiei actelor de emanație domnească privind hotărnicia, conferă o imagine amplă asupra acestei instituții, ca organizare și structură, conținîndu-se totodată și trăsăturile generale ale procedurii juridice ce decurge de aici. Aceeași investigație, aplicată însă actelor provenind de la autoritățile locale itinerante, sau stabile și a mărluriiilor tangente, de natură particulară, ar dezvălui aspecte inedite asupra procedurii juridice.

1

1695 (7203) iunie 3

Milostiu bojiu Io Constandin voevod i g(os)p(od)a(r) Ugrrovlahiscoe. Davat g(os)p(od)(sva)m(i) siie poveleanio g(ospo)d(va)m(i) acestor oameni Lațco i vāru-sāu Crāciun cu ceata lor ot Porāinea sud Meh(edinți) cu feciorii lor cīți dum(ne)zāu le va da ca-s le fie lor această moșie ce să chiam(ă) Porāinea, să și-o ție și să o stāpānească de acum nainte de cātrā sfinta mitropolie...¹ și de cātrā pārinte(ie) Theodosie mitropolitul și de cātrā toți pārintii mitropoliți, ce vor fi de acum inainte. Mai mult val să nu aibă, ci să și-o ție ei și feciorii lor pre hotarā cum serie mai jos.

Pentru că această moșie iaste a lor bătrînă și direaptă ocină încă mai denainte vroame. Și o au ținut ei cu bună pace pînă acuma. Iar după aceeaia, cînd au fost acum pārintele

²⁷ Georghescu V. și Ștriban I., *Judecata domnească în Țara Românească și Moldova 1611—1831, Partea I, vol. I, București, 1979, p. 90.*

²⁸ Arh. St. București, fond Mitropolia Țării Românești, CXX/17.

vădica Theodosie fost-au luat 6 boiari pre răvașe domnești ca să-și aleagă moșia Oreviții de cătră Poroinea.

Deci acci 6 boiari, ei au călcat și au impresurat moșia Poroinea pină în siliște. Deci Lațco cu vâru-său Crăciun, văzind că le impresoară părintele vlădica cu acești 6 boiari moșia lor, ei nu s-au suferit, ei au venit înaintea domniei meal(e) la divan la Iirgoviște di s-au întrebat de față cu părintele vlădica.

Într-aceaia domnia mea am judecat cu tot divanul cum de vroam(e) ce le-au călcat acei 6 boiari hotarul, ei să-și ia 12 boiari. Și am poruncit domnia mea la boiarenul domniei mele Hristodor vel căp(itan) la Cerneți cu cartea domniei mele ca să dea 12 boiari pre cartea dumisal(e) dinprejur aceștia moșii și un ispravnic de să-i stringă pre toți la acea moșie. Și să-și scoată Lațco cu vâru-său Crăciun cărțile de hotar ce vor avea să-i adevereze pre urma acelor 6 boiari, să vază bine au umblat rău și să-i hotărăscă.

Deci boiariul domniei meal(e) Hristodor, datu-leau 12 boiari pre cartea lui anume Matei ot Băcești i Părvul Pearță ot Rusoroni i Lupul ot Peșceanca, Necula părcălab ot Băscari i Gruia slujitoriul ot tam i Radul slujitor ot tam i Drăghici ot Igiroasa i Ion Ungureanu i Coanda căp(itan) ot Cernaia i Ghinea Ancscul ot Iz...² i Răducan ot Tăuna i Stoica ot Iablaniț(a) i Giurca Pucel ot Izvor. I ispravnic a fost Calin văt(af).

Deci stringindu-să acești 12...² la acea moșie ei au căutat cărțile lui Lațco ceal bătrân de moșie și au umblat preste tot hotarul de-au văzut și au adăvărat cum că acei 6 boiari au fost călcat și au impresurat moșia Poroinea pină la siliște, cum serie mai sus. Deci ei au ales hotarul aceștii moșii cum au știut mai pre drept cu sufletele lor de cătră Oreaviț(a). Să să știe seamnel(e) împrejur pre dialul Bucovățului pre drum pină la poiana Giurașinului și pre drumul lui Zăbărcă, diropt la vale, pină la Iazul Părvului și nainte peste vale diropt în deal și din deal diropt la vale pre valea Hățăganului, pân în Băltani. Și pre matca Stăniții nainte în sus pân în hotarul Cacoților, despre moșia Bistriții. Și nainte în sus pân în stupina Mănicostilor, și-n deal la Cruce în piatră. Și diropt preste Prușcov în furca Strâmbei, și iar preste valea Poroinii în dealul Bucovățului, pre deal în jos.

Și au făcut acești 12 boiari cartea lor de adevărită și îndreptare la mna lui Lațco și a vâru-său Crăciun ca să-și ție pre unde au adevărat oi pre scamnel(a) ceal(e) bătrinc.

Deci Lațco și cu vâru-său Crăciun au venit cu cărțile lor înaintea domniei meal(e) în divan la conacul de la Cerneți, de le-am văzut și le-am citit noi în divan. Într-aceaia și domnia mea încă am dat lui Lațco și lui Crăciun cu ceata lor să-și ție această moșie de cătră sînta mitropolie și de cătră părintele mitropolitul pre sâmmnel(e) ce scriu mai sus de acum înainte cu bună pace, să le fie lor și feciorilor și nepoților ocină obabnică în veaci.

Sed ubo...² g(ospo)d(sva)m(i) jupan Cornea vel ban...¹ vel vornic, i Diicul Rudeanu vel log(ofăt) i Mihai Cantacuzino vel spăt(ar) i Sârban vel vistiari i Costandin vel cluci(ar) i Dumitrașco Caramanlăul vel post(cinic) i Vergo vel păt(arnic) i Radu vel stol(nic) i Sârban Catacozino vel comis i Costandin Corbean vel pit(af). I is Toma Catacozino văt(ori) log(ofăt). I na pisah az Drăghici sint Tudor logo(făt) Olănescul.

meseața iunie 3 dni vlt. 7203.

L.P. (căzută)

Io Costandin volevod milostiuu bojiu g(o)sp(o)d(ar)

Diicul Rudeanu vel log(ofăt) procitez.

Orig. hirtie.

Arh. St. București, fond Mitropolia Țării Românești, CCXCV/17.

¹ loc alb în text.

² loc rupt.

2

1713 (7221) aprilie 26

Milostiiu bojiu Io Costandin voevod i g(os)p(od)(a)r zomlo Vlahiscoo pisah g(ospo)d(s)va-m(i) voao 12 boiari hotarnici care-i sintoți luați pre răvașle domnii mea de sfinția sa părintele Io(a)saf episcopul Buzăului ca să-i aleageți și să-i hotăriți părțile de moșie ce au cumpărat la Modruzești și la Zăvoianca din gura Călnăului și în Tihuleasca și în Moșăștire.

În vreamc ce veți vedea această carte a domnii mealc și cu sluga domnii meal(e) anume . . . . . ¹ vt(ori) portar, iar voi să căutați cind va fi la zi și la soroc să vă strin-geți toți deplin și să meargeți la acele moșii. Și fiind toți moșnenii de față să le cetiți toate cărțile și zapisel(e) ce vor avca la mîinile lor și să le alieageți părțile de moșie ce au cumpărat sfinția sa părintele Io(a)saf episcopul de la Modruzeșt și den Zăvoiasca de la moșnenii de acolo. Să le lipiți lingă cealalte moșii ce mai are episcopiia acolo într-aceasta hotară. Și din Tihulești să aleageți toat(ă) partea de moșie a popei Dușii, elt au vindut ol osobit de cătră alaltî moșnenii de acolo.

Însă dupre cum veți afla și voi cu al(e) voastre suflete mai pre dreptate, fără fățarie, așa să alcageți și să hotăriți și să puneți și pietri ca să-s știe, cine pre unde va stăpîni. Și să le dați și scrisori la miinile lor.

Iar de nu vor fi toți moșnenii să fie dc față naintea voastră la hotărnicie, voi să lăsați să nu hotăriți pîn cind vor fi toți moșnenii de față. Și atunce, fiind toți de față, să hotăriți că așa iaste porunca domnii mealc. Tolico pisah g(os)p(od)(s)va)m(i). Mesiata apr(lie) dni 26 lt. 7221. Procit vol log(ofăt)

L. P.

Io Costandin voievod Milostiiu Bojiu G(o)s(po)d(a)r.

Orig. Hirtie. Pecete aplicată.

Arh. St. București, fond Episcopia Buzău, I/43.

3

1713 (7221) aprilie 26

Să-s știe boierii alegători și hotarnici și sfinții sal(o) părintelui Iosaf episcopul Buzăului boierii anum(c): Sava căp(i)t(an) Anton căp(i)t(an) i Costandin Cordelea i Paraschiva căp(i)t(an) i Mihaleca căp(i)t(an) i Tudori cămărașul i Jăpa al Cărlovei i Mihălache ceaș ot Vernesti i Iano Căp(i)t(an) ot Păcleani i Andrei log(ofăt) ot Pătirlage i Costandin al Mănicăi i Radu Săseanul.

Ca-s caute acești 12 boiari să aleagă și să hotărască toatc părțile de moșie ce au cumpărat sfinția sa părintele Iosaf episcopul la Modruzești și în Zăvoianca, den gura Călnăului și den Tihuleasca și Moșăștii i Zăpodia de la moșnenii de acolo. Însă întii să le cetească toatc scrisorile și al unora și al altora. Și să tragă spro pre Focști. Curc moșăc, dupre obiceiul deci să aleagă părțile de moșăc ce au cumpărat părintele episcopul de la Modruzești i din Zăvoianca pre zapise și să le lipcască pre lingă cealaltă moșăc ce mai are episcopiia într-aceste hotară. Și den Tihulești să aleagă toat(ă) partea popei Dușii de către alaltî moșnenii de acolo, care o au cumpărat de la dînsul și den Moșăști și den Zăpodia.

Iar să aleagă toate părțile ce au cumpărat de la o seamă de moșnenii de acolo. Însă dupre cum vor afla acești boieri cu sufletele lor mai pre dreptate, fără de fățarie, așa să-i aleagă și să-i hotărască și să pue pietri și să le dea și scrisori pre la miinile lor să nu mai aibă gîlceavă.

Iar de nu vor fi moşnenii toţi de faţă la hotărnicie, să lase moşiilo să stea nehotărîte pân cînd vor veni toţi moşnenii să fie faţă. Şi atunci stringîndu-să toţi să le hotărască. Şi zoa la. Ii sam reci g(o)sp(o)d(sva)m(i). V(tori) port. aprilio 26 lt. 7221.

L..P.

Io Costandin voievod Milostiiu bojiu g(o)sp(o)d(ar)

Orig. hîrtie, pecete aplicată.

Arh. St. Bucuroşti, fondul Episcopia Buzău, I/42.

R É S U M É

Institution du système économique et social médiéval, la délimitation de la propriété privée a connu des changements continus de structure le long de son évolution.

L'auteur présente ses points de vue concernant : le moment historique de l'apparition de cette institution avant le XVIe siècle, la cause — la solution de quelques états conflictuels, l'établissement des limites de la propriété de la collectivité (de la communauté libre), les institutions ayant droit de délimitation : commissions des boyards, prince régnant ou plus tard les autorités locales, „divan” des boyards, prince régnant, la procédure juridique, typologie du formulaire diplomatique — achevé au XVIIIe siècle ; les sanctions appliquées, les amendes.

De l'analyse du text des documents on constate que la procédure juridique de l'investigation des procès pour la délimitation par la coutume s'est cristallisé de très tôt et a évolué plus rapidement par rapport à la terminologie et au formulaire diplomatique et la délimitation des limites était faite surtout en indiquant les limites territoriales qu'en utilisant les unités de mesure de la superficie.

Reste à étudier les actes provenant des autorités chargés de fixer les limites.

P R E C I S

As an institution of the mediaeval economic and social system, the settling of boundaries went through permanent structure modifications in the course of its evolution.

The author presents his points of view regarding : the historical moment when settling of boundaries began — before the XVIth Century ; the reason — solving of conflicts, settling of the boundaries of the community ; the institutions which had the right to settle boundaries : boyar commission, ruler or later local authorities, boyar divan, ruler ; the juridical procedure ; the typology of diplomatic form — defined in the XVIIIth Century ; penalties-fines.

The analysis of the text of the documents reveals that the juridical procedure for investigating boundary problems — which was transmitted in an oral form (Rom „cutuma”) — was very early cristallized and had a faster evolution than the terminology and the diplomatic form. Territorial delimitation were especially made by indicating territorial limits than by using surface measures.

The documents issued by the local boundary authorities are to be studied